

БАГАТОЗНАЧНІСТЬ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР: ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ЗАСАДИ (на матеріалі англомовного словосполучення N_2N_1)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (54)

УДК 811.111'367

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2\(54\).45–52](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2(54).45–52)

Жаботинська С. Багатозначність синтаксичних структур: лінгвокогнітивні засади (на матеріалі англомовного словосполучення N_2N_1); кількість бібліографічних джерел – 20; мова українська.

Анотація. Це дослідження, виконане в руслі когнітивної лінгвістики, висвітлює проблему багатозначності формальних синтаксичних структур словосполучень. Відповідь на питання щодо природи багатозначності надається з позицій семантики лінгвальних мереж, зокрема її положення про базисні пропозиційні схеми (БПС), що належать до буттєвого, акціонального, посесивного, ідентифікаційного та компаративного типів. БПС формують зміст конструкцій як узагальнених мовних форм, наділених власним узагальненим значенням, незалежним від значень одиниць, що заповнюють ці форми. В узагальненій семантиці конструкції елементи БПС, її логічний суб'єкт і логічний предикат, стають номінативним фокусом (основним поняттям категорійного плану) і номінативною ознакою (підпорядкованим поняттям, що характеризує фокус). Зміна фокусу і ознаки в межах однієї БПС уможлиблює утворення на її основі декількох номінативних моделей. Закріплені за канонічними мовними формами, такі моделі забезпечують категоризацію вербалізованої інформації. Поява у мовної форми інших узагальнених значень, окрім її власних, пов'язана із «вкладанням» у неї змісту, притаманного іншим БПС. Ці теоретичні положення ілюструються результатами дослідження синтаксичної форми англомовних словосполучень виду N_2N_1 , де N_1 є іменником – головним словом, а N_2 є іншим іменником, ужитим як означення до першого. У роботі розгалужене розмаїття узагальнених значень цієї синтаксичної форми пояснюється як полісемія моносемного типу, за якої конкретніші значення підводяться під одне загальне. Ним є поняття предметної «якості», трансльоване синтаксичною позицією ад'єктива N_2 . Специфікація цього значення відбувається завдяки метафоричному уподібненню одного з компонентів БПС (посесивних, акціональних, буттєвих, ідентифікаційних та компаративних) до «якісної» ознаки іншого компоненту. Множинні значення синтаксичної структури N_2N_1 формують її номінативне поле, яке розглядається як прототипна категорія, представлена (за частотністю реалізацій значень) номінативним прототипом і різними пропарками номінативної периферії.

Ключові слова: граматики конструкцій, семантика лінгвальних мереж, синтаксична форма, багатозначність, категоризація, перекатегоризація, полісемія, моносемія.

Формулювання проблеми. У царині досліджень мовних і мовленнєвих значень семантика синтаксису завжди перебувала на другому плані, поступаючись лексичній семантиці. При цьому основною метою семантики синтаксису довгий час залишалося з'ясування впливу структури речення на смисл слів, які його конституюють. Автономізація семантики синтаксису, її відокремлення від лексичного наповнення синтаксичних структур намітилася з появою теорії семантичних відмінків (Fillmore 1968; 1977) і набула остаточного оформлення в граматиці конструкцій (*construction grammar*), що є одним із провідних напрямів сучасної когнітивної лінгвістики.

Граматики конструкцій є гетерогенною цариною, представленою цілою низкою відгалужень теоретичного і технологічного спрямувань (докладніше в [Жуковська 2014]). Проте спільним для більшості з них є розуміння конструкції як узагальненої, або схемної (*schematic*), канонічної мовної форми (морфологічної, словотвірної, синтаксичної, текстової), яка наділена своїм власним узагальненим, або схемним, значенням, незалежним від того, якими конкретними оцінками нижчого плану заповнюється така форма. До прикладу, узагальнена семантика конструкції відповідає словотвірному значенню або значенню форми словосполучення і речення. Як наголошує граматики конструкцій, сут-

тєвим є те, що вони не створюються за визначеними правилами з морфем або слів. У мисленні мовця конструкції існують як готові цілісності, гешталти. Значення одиниць, що заповнюють конструкції, інтегруються в її узагальнене значення, погоджуючись із ним [Goldberg 1995; 2006; Ostman and Fried 2004; Hilpert 2014].

Визнання наявності самостійного, узагальненого значення у синтаксичної форми піднімає, за аналогією з лексичною семантикою, питання про семантичну варіативність такої форми. Семантична варіативність мовної форми представлена *омонімією* (наявністю у форми значень, між якими не існує зв'язку) і *полісемією* (наявністю у форми декількох пов'язаних між собою значень). Поняття полісемії суміжне з поняттям *моносемії*, яке в лінгвістиці має різні тлумачення. Моносемія може визначатися як наявність у мовної форми (як правило, слова-терміну) лише одного значення [Cruse 1992], що не заперечує полісемію як можливість існування у інших мовних форм і декількох значень. Відповідно до іншого визначення, моносемія підпорядковує полісемію, тобто передбачає можливість підведення багатьох взаємопов'язаних значень тієї самої форми під єдине узагальнене поняття. За твердженням Р. Ленекера [Langacker 2000, р. 28], це навряд чи є вірогідним для лексичного плану мови, де варіанти значення слова можуть мати значні розбіж-

ності. Водночас, поєднання моносемії і полісемії не виключається для значень синтаксичних структур [Janssen 2003, с. 94], що свідчить про нетривіальність співвідношення цих понять [Falkum and Vicente 2015, р. 11 2015]. Проблема, яка впливає з наведених вище міркувань, є, з одного боку, віднесення різних узагальнених значень синтаксичної форми до омонімічних (не пов'язаних одне з одним) або до полісемічних (таких, що демонструють зв'язок між собою). З іншого боку, за наявності полісемії синтаксичної форми, постає питання про можливість її моносемної інтерпретації.

Аналіз досліджень. У роботах останніх років багатозначність граматичних (зокрема, синтаксичних) конструкцій переважно визнається полісемією радіального типу, представлену мережею з центральним, найпоширенішим значенням та іншими значеннями, що є його варіаціями (див., наприклад, [Perek 2014; Nikiforidou 2022]). Такі варіації встановлюються, як правило, на підставі аналізу «коллексем» (*collexemes*), тобто лексем, які зустрічаються у різних слотах граматичної конструкції [Stefanowitsch and Gries 2005]. Темати, що обговорюються під є вплив семантики дієслова та контексту на значення конструкції [Perek 2014; Atiel 2015], її залежність від відповідної фреймової структури, її прототипна природа і її зв'язок з образ-схемами (*image-schemas*) [Stefanowitsch and Gries 2005].

Водночас, існують роботи, які підходять до радіально-мережевої інтерпретації значення конструкцій із певною обережністю. Підставою є те, що у поглибленому аналізі фактичних даних численні значення тієї самої мовної форми не мають достатньої чіткості для їхнього належного розмежування та відображення діапазону подібностей і відмінностей. Замість радіально-мережевого трактування багатозначності такої форми пропонується серія її узагальнень нижчого рівня, репрезентованих різними семантичними конфігураціями, залежними від лексичної семантики дієслова. Узагальнення нижчого рівня включають низку різних проявів, що, за наявності однакової синтаксичної структури, мають значення, пов'язані лише серією перехресних уподібнень, і для цих значень жодна ознака не є спільною [Torre 2017].

Загалом, навіть побіжний огляд робіт, присвячених багатозначності різнопланових граматичних конструкцій (докладніший огляд потребує окремої праці), виявляє певні дослідницькі закономірності. По-перше, у кожній окремій роботі зазвичай пропонується своя методика аналізу, спрямована на конкретні мовні дані; відсутня універсальна методологічна система дослідження різнопланового фактичного матеріалу – граматичних (синтаксичних і морфологічних) форм, наділених узагальненим значенням, специфікованим у його варіантах. По-друге, такі варіанти, встановлювані переважно для дієслівних конструкцій, виводяться з лексичної семантики власне дієслова та / або з контексту; однак для конструкцій важливим є, радше, частиномовні категорійні значення її елементів і порядок цих елементів, який також несе семантичне навантаження.

По-третє, можна припустити, що для значень конструкції ідея радіальної мережі з центральним членом та ідея узагальнень нижчого рівня, які тяжіють до омонімії, не маючи спільних ознак, не є взаємовиключними. Суміщення цих ідей можливе за умови перегляду інтерпретації центрального члена мережі як найуживанішого; центральний член радіальної мережі має бути не найуживанішим, а найзагальнішим, тобто підпорядковувати собі різні варіанти значень конструкції, представлених окремими семантичними конфігураціями, асоційованими з еквонімами спільного гіпероніма, що уможливорює існування полісемії моносемного типу. Ця стаття верифікує зазначені припущення.

Мета статті, завдання. Метою здійснюваного дослідження є з'ясування алгоритму виникнення системної багатозначності синтаксичних конструкцій, узагальнене значення яких об'єктивується різними елементами їхньої форми. У дослідження такою формою є синтаксична структура англomовних словосполучень N_2N_1 , яка має розгалужену семантичну варіативність. Завданнями, що сприяють досягненню мети, є (1) установлення інгерентного схемного значення синтаксичної форми, (2) визначення специфікованих варіантів цього значення, виведених шляхом узагальнення семантики коллексем, що заповнюють слоти синтаксичної форми, (3) з'ясування особливостей номінативного поля, охопленого структурою N_2N_1 , (4) відповідь на питання про конфігурацію мережі, що поєднує конститuentи поля.

Корпус фактичного матеріалу дослідження представлено 450 англomовними реченнями, в яких вживаються підрядні субстантивні словосполучення зі структурою N_2N_1 (*garden path*) та її різновидом $N_2'sN_1$ (*father's hat*). У словосполученнях N_1 є головним словом-іменником, а $N_2 / N_2's$ є підрядним елементом-означенням, представленим іменником у загальному або родовому відмінку. Речення отримані шляхом суцільної вибірки з двох автентичних англomовних художніх творів – Brown, D. (2003). *The Da Vinci Code*. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group та Langston L. (2005). *Lesia's Dream*. Toronto: Harper Trophy (добір речень здійснено студенткою Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького А. Коломієць).

Методи та методика дослідження. Методологічними засадами для аналізу фактичного матеріалу є положення семантики лінгвальних мереж (СЛМ) – розробленої авторкою статті лінгвокогнітивної концепції, що пропонує методику моделювання інформації, репрезентованої різнорівневими одиницями мови і мовлення. СЛМ узгоджується зі здобутками різних шкіл когнітивної лінгвістики – фреймової семантики, когнітивної граматики, граматики конструкцій, теорії прототипів, теорії перспектив та теорії іконізму. При цьому СЛМ залишається автентичною теорією, базованою на власних дослідженнях авторки, присвячених лінгвокогнітивному аналізу різнопланових мовних і мовленнєвих даних. Серед основних положень СЛМ (див. [Жаботинська 2019; 2021; Zhabotyńska and

Plakhotniuk 2020] для аналізу багатозначності синтаксичних структур важливими є три – щодо (а) базисних пропозиційних схем (БПС), (б) концептуальних і когнітивних моделей та (в) застосування БПС для категоризації і перекатегоризації вербалізованої інформації. Суть цих положень, суголосних із граматиною конструкцій, надається нижче за роботами [Жаботинська 2012; 2019, с. 19-20; Zhabotynska and Plakhotniuk 2020, р. 96-98].

Базисні пропозиційні схеми. БПС, що структурують значення мовних і мовленнєвих знаків за принципом «логічний суб'єкт – логічний предикат», визначаються як базисні, тому що вони мають найвищий рівень узагальнення і репрезентують первісні поняттєві категорії та реляції між ними. БПС належать до п'яти тематичних кластерів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного та компаративного. Предметний кластер містить буттєві схеми – квантитативну ($X \in$ СТИЛЬКИ-кількість), квалітативну ($X \in$ ТАКИЙ-якість), локативну ($X \in /$ існує ТАМ-локатив), темпоральну ($X \in /$ існує ТОДІ-темпоратив) та схему способу буття (X існує ТАК-спосіб). Акціональний кластер представлено акціональними схемами стану-процесу (Агенс діє), контактної дії (Агенс діє на Пацієнс / Афектив) та каузації (Каузатор робить Фактитив (Результат)). Посесивний кластер включає посесивні схеми – партитивну (Ціле має Частину), інклюдивну (Контейнер має Вміст / Вміст має Контейнер) та схему власності (Власник має Власність / Власність має Власника). До складу ідентифікаційного кластеру входять ідентифікаційні схеми персоніфікації (Ідентифікатив (індивід) є Персоніфікатор (власне ім'я)), класифікації (Ідентифікатив (індивід / вид) є Класифікатор (рід)) і характеризації (Ідентифікатив (індивід) є Характеризатор). Компаративний кластер містить компаративні схеми тотожності / метаморфози (Компаратив є /наче/ Корелят-метаморфоза), схожості / аналогії (Компаратив є /наче/ Корелят-аналогія) та подібності / метафори (Компаратив є /наче/ Корелят-метафора). Зазначені БПС можуть бути поширені за рахунок аргументних ролей *Сирконстант* (різновиди: супроводжувач, помічник, контрагент, інструмент, медіатив та ін.), *Реципієнт* (адресат, бенефактив / малефактив), *Стимул* (мета, причина), *Передумова* (умова, поступка), а також за рахунок локативної та темпоральної схем. Число БПС обмежене, але завдяки їхній комбінаториці, особливості якої залежать від специфіки вербалізованого поняттєвого простору, що структурується, можна отримати необмежену кількість конфігурацій концептуальних мереж, які упорядковують значення різнорівневих мовних і мовленнєвих одиниць.

Концептуальні й когнітивні моделі. БПС є концептуальними моделями, які завдяки застосуванню до них когнітивної операції промінантності (виокремлення увагою) можуть перетворюватися на когнітивні моделі. Концептуальна модель демонструє лише тип зв'язку між поняттєвими сутностями. Надання промінантності різним сутностям у складі концептуальної моделі дозволяє створити на

її підставі декілька когнітивних моделей, які структурують вербалізовану інформацію і відбивають логіку синтагматичних відношень, явлених в мові та мовленні, де місце одиниці в синтагмі залежить від її поняттєвого акцентування; як от партитивна схема: *книжка має сторінки – сторінки книжки*; схема каузації: *письменники пишуть книги – книги пишуться письменниками*. У таких одиницях головний, промінантний елемент є номінативним фокусом, а підрядний елемент – його ознакою (що за суттю відповідає традиційному розумінню ономазіологічної моделі (М. Докулід, О.С. Кубрякова)). Поєднання номінативного фокусу і його ознаки створює власне номінативне (мотиваційне) значення узагальненої мовної форми-конструкції.

Категоризація і перекатегоризація вербалізованої інформації. Когнітивні моделі, утворені на підставі БПС та їхніх комбінацій, є значеннями конструкцій як узагальнених вербальних форм, наділених власним узагальненням, або схемним, значенням. Конструкції, схемні значення яких формуються на основі БПС, вживаються як для категоризації, так і для перекатегоризації вербалізованої інформації. За умов перекатегоризації інформації зміст БПС «вкладається» не у свою конвенційну вербальну форму (формальну структуру), а у форму, закріплену за іншою БПС. У такий спосіб мовна форма конструкції може розвивати багатозначність (передавати декілька варіантів схемного значення) й мати синоніми (конструкції з тим самим або схожим значенням, але утілені в іншу мовну форму). Під час взаємодії конструкцій, коли форма однієї конструкції набуває змісту іншої, відбувається переформатування й перекатегоризація цього змісту, здійснювані не мисленням, а власне мовою. Так, наприклад, узагальнена англомовна форма NP_2 of NP_1 (аналог іменної фрази з генітивом у слов'янських мовах), категоризуючим значенням якої є посесивні БПС, може вживатися для об'єктивації інших пропозиційних схем: квалітативної (*beauty of the girl, a girl of beauty*), акціональної (*invitation of the student*), класифікаційної (*a game of chess*) та схеми подібності (*a devil of a boy*). Непосесивні схеми переформатовуються за зразком посесивних, і відповідна інформація включається до синтаксичної категорії посесивності.

Зазначені положення СЛМ були застосовані авторкою статті для лінгвокогнітивного аналізу багатозначності на різних мовних рівнях – лексичному, частиномовному, синтаксичному. У цій роботі аналогічним чином студіюються субстантивні англомовні словосполучення виду N_2N_1 / N_2 's.

Виклад основного матеріалу. У досліджуваних словосполученнях N_2 , ужитий у загальному або в родовому відмінку, є означенням до N_1 , що маніфестовано синтаксичною позицією препозитивного елемента фрази. Тобто, N_2 відноситься до синтаксичного класу ад'єктивів і за своєю категоріальною семантикою наближається до відносних прикметників, похідних від іменників (*wooden, volcanic, ashy, wolfish, mother-like, etc.*). У словосполученнях виду N_2N_1 та N_2 's N_1 іменник N_2 , семантично збли-

жуючись із відносним прикметником, формально залишається субстантивом – або власне іменником, або іменником, утвореним в результаті номіналізації (перетворення дієслова або прикметника в іменник).

Доцільно припустити, що синтаксичні структури N_2N_1 та $N_2's N_1$ є формами конструкцій, значенням яких є квалітативна концептуальна схема «Х є ТАКИЙ-якість > ТАКИЙ Х» (Х = хтось або щось). У цьому випадку «якість» набуває узагальненого змісту «інгерентної предметної ознаки». Конструкція $N_2N_1 / N_2's N_1$ є результатом перекатегоризації, за якої інші базисні пропозиційні схеми (БПС) – посесивні, акціональні, буттєві, ідентифікаційні та компаративні, – набуваючи форми іменної фрази з препозитивним означенням (ад'єктивом), переосмислюються в термінах квалітативної схеми. При цьому один із компонентів БПС стає номінативним фокусом (позначенням N_1), а інший компонент стає номінативною ознакою (позначеною N_2 або $N_2's$).

За даними аналізу, трансформованими в квалітативну схему можуть бути БПС, що належать до усіх п'яти кластерів:

• **Посесивні БПС** – номінативні моделі трансформ: партитивна схема – (1) «Ціле (ознака) + Частина (фокус)»: *baby fingers, bird's neck*; (2) «Частина (ознака) + Ціле (фокус)»: *egg bread*; інклюзивна схема – (3) «Вміст (ознака) + Контейнер (фокус)»: *Opera House*; (4) «Контейнер (ознака) + Вміст (фокус)»: *Venus's meaning*; схема власності – (5) «Власник (ознака) + Власність (фокус)»: *family Bible, Geedo's cross*.

• **Акціональні БПС** – номінативні моделі трансформ: схема стану-процесу – (1) «Агенс (ознака) + ДІЯ (фокус)»: *police work, Saunière's communication*; (2) «Місце (ознака) + ДІЯ (фокус)»: *village gossip*; (3) «ДІЯ (ознака) + Місце (фокус)»: *residence halls*; схема контактної дії – (4) «Агенс (ознака) + ДІЯ (фокус)»: *Eve's bite*; (5) «ДІЯ (ознака) + Агенс (фокус)»: *maintenance staffs*; (6) «Пацієнс (ознака) + ДІЯ (фокус)»: *nature worship, Pentacle's interpretation*; (7) «ДІЯ (ознака) + Пацієнс (фокус)»: *choice excerpts*; (8) «Пацієнс (ознака) + Агенс (фокус)»: *cargo ship, Fache's critics*; (9) «Агенс (ознака) + Пацієнс (фокус)»: *Fache's tactics*; (10) «ДІЯ (озна-

ка) + Сирконстант-субститут (фокус)»: *substitution ciphers*; (11) «Пацієнс (ознака) + Сирконстант-субститут (фокус)»: *train fare*; (12) «ДІЯ (ознака) + Сирконстант-медіатив (фокус)»: *access code*; (13) «Пацієнс (ознака) + Сирконстант-медіатив (фокус)»: *message system*; схема каузації – (14) «Каузатор (ознака) + Фактитив (фокус)»: *Da Vinci drawing, captain's orders*; (15) «Фактитив (ознака) + Каузатор (фокус)»: *security staff*; (16) «Фактитив (ознака) + Сирконстант-інструмент (фокус)»: *oil press*; (17) «Сирконстант-інструмент (ознака) + Фактитив (фокус)»: *bullet hole*.

• **Буттєві БПС** – номінативні моделі трансформ: локативна схема – (1) «Місце (ознака) + Х (фокус)»: *Paris flat*; (2) «Х (ознака) + Місце (фокус)»: *vegetable garden*; темпоральна схема – (3) «Час (ознака) + Х (фокус)»: *childhood memories, tonight's phone call*.

• **Ідентифікаційні і компаративні БПС** – номінативні моделі трансформ: схема класифікації – (1) «Класифікатор (ознака) + Ідентифікатив (фокус)»: *baritone voice, tamarack tree*; схема метафори – (2) «Корелят-метафора (ознака) + Компаратив (фокус)»: *Mother Earth*.

Сукупні результати аналізу демонструють різний ступень залучення БПС до номінативних процесів, здійснюваних за суміжними формальними моделями N_2N_1 та $N_2's N_1$ (Таблиця 1). У творенні узагальнених номінативних значень синтаксичної форми $N_2N_1 / N_2's N_1$ найбільше застосування мають посесивні схеми (290 прикладів, або 64,4% від їхньої загальної кількості – 450). Більш ніж утричі меншою є вживаність акціональних схем (84 приклади, або 18,7%). Буттєві схеми у п'ятеро менш частотні за посесивні (57 прикладів, або 12,7%). Ідентифікаційні схеми мають низький (15 прикладів, або 3,3%), а компаративні схеми – найнижчий (4 приклади, або 0,9%) ступень уживання.

27 номінативних значень, утворених на засадах посесивних, акціональних, буттєвих, ідентифікаційних і компаративних БПС, можна уявити як прототипну номінативну категорію із ядром (найчастотнішим номінативним значенням) і різними прошарками периферії, які демонструють зменшення частотності застосування структури у відповідному значенні.

Таблиця 1

Номінативні значення синтаксичної форми $N_2N_1 / N_2's N_1$

Концептуальні схеми, задіяні в номінативних процесах	Загальна к-ть вживань		Структура N_2N_1		Структура $N_2's N_1$	
	Число	%	Число	%	Число	%
Посесивні схеми	290	64,4	106	23,6	184	40,8
Ціле (ознака) + Частина (фокус)	153		34		120	
Частина (ознака) + Ціле (фокус)	39		39		–	
Вміст (ознака) + Контейнер (фокус)	22		21		1	
Контейнер (ознака) + Вміст (фокус)	1		–		1	
Власник (ознака) + Власність (фокус)	75		12		63	

Акціональні схеми	84	18,7	35	7,8	49	10,9
Агенс (ознака) + ДІЯ:стан-процес	6		1		5	
(фокус) ДІЯ (ознака) + Місце (фокус)	2		2		-	
Місце (ознака) + ДІЯ (фокус)	1		1		-	
Агенс (ознака) + ДІЯ: контактна (фокус)	13		-		13	
Пацієнс (ознака) + ДІЯ (фокус)	7		4		3	
ДІЯ (ознака) + Агенс (фокус)	1		1		-	
Пацієнс (ознака) + Агенс (фокус)	10		8		2	
ДІЯ (ознака) + Пацієнс (фокус)	1		1		-	
Агенс (ознака) + Пацієнс (фокус)	1		-		1	
ДІЯ (ознака) +						
Сирконстант-субститут (фокус)	1		1		-	
Пацієнс (ознака) +						
Сирконстант-субститут (фокус)	2		2		-	
ДІЯ (ознака) +						
Сирконстант-медіатив (фокус)	3		3		-	
Пацієнс (ознака) +						
Сирконстант-медіатив (фокус)	2		2		-	
Каузатор (ознака)+ Фактив (фокус)	28		2		26	
Фактив (ознака)+ Каузатор (фокус)	1		1		-	
Фактив (ознака) +						
Сирконстант-інструмент (фокус)	4		4		-	
Сирконстант-інструмент (ознака) +						
Фактив (фокус)	1		1		-	
Буттєві схеми	57	12,7	52	11,5	5	1,2
Місце (ознака) + X (фокус)	35		35		-	
X (ознака) + Місце (фокус)	5		5		-	
Час (ознака) + X (фокус)	17		12		5	
Ідентифікаційні схеми	15	3,3	15	3,3	-	-
Класифікатор (ознака) +	15		15		-	
Ідентифікатив (фокус)						
Компаративні схеми	4	0,9	4	0,9	-	-
Корелят-метафора (ознака) +	4		4		-	
Компаратив (базис)						
Разом:	450	100	212	47,1	238	52,9

Семантичною основою номінативної категорії, під яку підводяться численні номінативні значення синтаксичної форми $N_2N_1/N_2 \text{ і } N_1$, є квалітативна БПС «ТАКИЙ (ознака) X (фокус)». Зважаючи на дані, наведені в Таблиці 1,

- **прототипним** значенням синтаксичної форми $N_2N_1/N_2 \text{ і } N_1$ є «Ціле (ознака) + Частина (фокус)» – 153 приклади: *baby finger, mother's voice*;

- на **периферії-1** перебуває значення «Власник (ознака) + Власність (фокус)» – 75 прикладів: *family Bible, father's daughter*;

- **периферію-2** формують значення «Частина (ознака) + Ціле (фокус)» – 39 прикладів: *parquet floor, four-poster bed*; «Місце (ознака) + X (фокус)» – 35 прикладів: *Paris flat, bottom lip*; «Каузатор (ознака) + Фактив (фокус)» – 28 прикладів: *Da Vinci drawing, captain's order*; «Вміст (ознака) + Контейнер (фокус)» – 22 приклади: *money box, root cellar*;

- **периферія-3** представлена значеннями «Час (ознака) + X (фокус)» – 17 прикладів: *late-afternoon sky, tonight's phone call*; «Класифікатор (ознака) + Ідентифікатив (фокус)» – 15 прикладів: *baritone voice, apple tree*; «Агенс (ознака) + ДІЯ (фокус)» – 13 прикладів: *Saunière's choice*; «Пацієнс (ознака) + Агенс (фокус)» – 10 прикладів: *cargo ship, football player*;

- **периферія-4** містить інші 17 номінативних

значень, представлених нечисленними прикладами у кількості від семи до одного.

Наявність у синтаксичної форми N_2N_1 варіанту $N_2 \text{ і } N_1$ ставить питання щодо закономірностей застосування останнього. Якщо структура N_2N_1 реалізує майже всі виявлені значення, то структура $N_2 \text{ і } N_1$ маніфестує приблизно третину з них. Набуття родового відмінку показником номінативної ознаки ($N_2 \text{ і } N_1$) зазвичай відбувається, якщо нею є жива істота (як правило, людина), що стає цілим, за яким характеризується частина (120 прикладів); власником, за яким характеризується власність (63 приклади); каузатором, за яким характеризується фактив (26 прикладів); агенсом або пацієнсом, за яким характеризується дія (18 і 3 приклади відповідно) тощо. У порівнянні із застосуванням структури N_2N_1 , структура $N_2 \text{ і } N_1$ має деяке кількісне домінування, що пояснюється, однак, не її роллю як основного варіанта форми (ним є N_2N_1 із широким колом значень), а частотністю реалізації саме тих семантичних варіантів конструкції, в яких домінує антропоморфна ознака.

Перекатегоризація широкого спектру понять у поняття предметної «якості» дозволяє визначити останню як те узагальнене (моносемне) значення, під яке підводяться всі його конкретні прояви (Рис. 1).

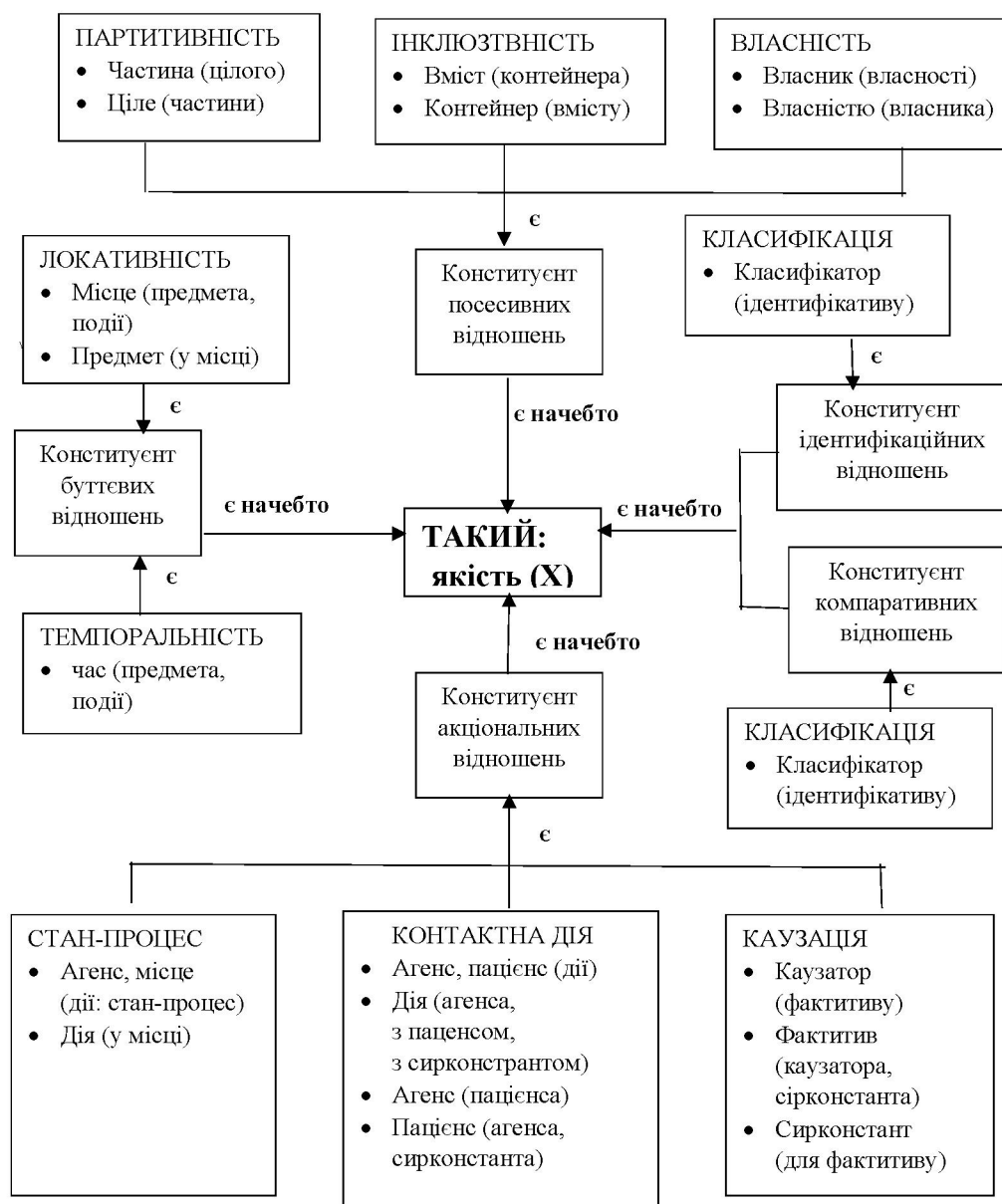

Рис. 1. Епідигматика значень синтаксичної форми N2N1 / N2's N1

Висновки. Таким чином, грамати́ка конст­рукцій і суміжна з нею семантика лінгвальних мереж умож­ли­влюють пояснення семантичного роз­маїття, трансльованого синтаксичними формами. В основі цього роз­маїття лежить достатньо обмежена кіль­кість поняттєвих структур, об'єкти­вованих канонічними синтаксичними формами. Множинність їхніх значень має алгоритмічну природу: у син­таксичну форму, окрім закріплених за нею інгерентних значень, вкладаються значення інших структур, що призводить до виникнення представлених у син­таксисі поняттєвих «блендів». У цьому дослідженні ними є узагальнені значення іменників, ужитих у ролі означення до іншого іменника. Можна при­пустити, що, в силу зближення таких іменників із відносними прикметниками (пор. давню суперечку

стосовно категоріального статусу першого еле­мен­та у виразі *stone wall*), дані, отримані в резуль­таті проведеного аналізу, є релевантними і для катего­ріальної семантики відносних прикметників. При цьому залишається відкритим питання про те, чи мають прикметникові аналоги іменників-означень свою особливу номінативну нішу. Іншою мовною формою, суміжною зі словосполученням N_2N_1 , є складні слова, утворювані двома іменними осно­вами (в англійській мові між ними і відповідними словосполученнями немає чіткої межі). Звідси – пи­тання про номінативну роль таких слів, аналогічну словосполученням чи відмінну від них. Відповіді на ці питання можуть дати подальші дослідження, здійснювані на методологічних засадах семантики лінгвальних мереж.

Література

1. Жаботинська С. А. Синтаксична метафора у світлі граматики конструкцій (багатозначність структури NP2 of NP1). *Studia Philologica (Філологічні студії)*: зб. наук. праць. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка. 2012. Вип. 1. С. 43–50.

2. Жаботинська С. А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Studia Philologica (Філологічні студії)*: зб. наук. прац. Київ: Київський ун-т імені Б. Грінченка. 2019. Вип. 13. С. 17–27.
3. Жаботинська С. А. Типи онтологій для наративних концептів (на прикладі медійного наративного концепту COVID-19). *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичні та психологічні аспекти*. Матеріали II Міжнар. науково-практ. конф., 15–16 квітня 2021 р. Луцьк : Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2021. С. 17–21.
4. Жуковська В. В. Граматика конструкцій: історичні витоки та теоретичне підґрунтя. *Матеріали міжвузівського наукового семінару “Лінгвістика сьогодення: синхронні та діахронні студії”*. Житомир : Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка, 2014. С. 10–17.
5. Ariel M. ‘Or constructions: Monosemy vs. polysemy’, in B. MacWhinney, A. Malchukov, and E. Moravcsik (eds). *Competing motivations in grammar and usage*. Oxford : Oxford Academic, 2015. Online. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198709848.003.0020>, accessed 25 Oct. 2025.
6. Cruse D. A. Monosemy vs. polysemy. *Linguistics*. 1998. № 30. P. 577–599.
7. Falkum I. L. and Vicente A. Polysemy: Current perspectives and approaches. *Lingua*. 2015. № 157. P. 1–16.
8. Fillmore Ch. The case for case. In Bach, E. and R.T. Harms (eds.). *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart & Wilson, 1968. P. 1–88.
9. Fillmore Ch. Case for case reopened. In Cole, P. (ed.). *Syntax and semantics 8: Grammatical relations*. New York: Academic Press, 1977. P. 76–138.
10. Hilpert M. *Construction grammar and its application to English*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2014. 220 p.
11. Janssen T. Monosemy versus polysemy. In Cuyckens, H., R. Dirven, and J. R. Taylor (eds). *Cognitive approaches to lexical semantics*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2003. P. 93–122.
12. Goldberg A.E. *Constructions. A construction grammar approach to argument structure*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1995. 265 p.
13. Goldberg A. *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 280 p.
14. Langacker R. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 562 p.
15. Nikiforidou K. Polysemy in the era of constructions. *Selected Papers of IStAL*. 2022. № 24. P. 4–6, DOI: <https://doi.org/10.26262/istal.v24i0.9081>
16. Ostman J.-O. and M. Fried, eds. *Construction grammars. Cognitive grounding and theoretical extensions*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2004. 324 p.
17. Perek F. Rethinking constructional polysemy: The case of the English conative construction. In D. Glynn and J. Robinson (eds). *Polysemy and synonymy: Corpus methods and applications in cognitive linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2014. P. 61–85.
18. Stefanowitsch A. and Gries S. Th. Covarying collexemes. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. 2005. № 1(1). P. 1–43. DOI:10.1515/cllt.2005.1.1.1
19. Torre E. Concerning the notion of constructional polysemy. *23rd AMLaP Conference, Architectures and Mechanisms of Language Processing*. Lancaster, UK, 2017. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22567.44961>
20. Zhabotynska S. and Plakhotniuk Ye. The active learner’s construction-combinatory thesaurus: User-driven principles of compiling (a cognitive linguistic approach). *Cognition, Communication, Discourse*. 2020. No 21. P. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-21-07>

References

1. Zhabotynska S.A. (2012) Syntaksychna metafora u svitli hramatyky konstrukttsii (bahatoznachnist struktury NP2 of NP1) [Syntactic metaphor in the light of construction grammar (polysemy of the structure NP2 of NP1)]. *Studia Philologica (Filolohichni studii)*: zb. nauk. prats. Kyiv: Kyivskyi un-t imeni. B. Hrinchenka. Vyp. 1. S. 43–50 [in Ukrainian].
2. Zhabotynska S.A. (2019) Semantyka linhvalnykh merezh u navchalnomu kombinatornomu tezaurusi [Semantics of Lingual Networks in a learner’s combinatory thesaurus dictionary]. *Studia Philologica (Filolohichni studii)*: zb. nauk. prats. Kyiv: Kyivskyi un-t imeni B. Hrinchenka. Vyp. 13. S. 17–27 [in Ukrainian].
3. Zhabotynska S.A. (2021) Typy ontolohii dlia naratyvnykh kontseptiv (na prykladi medijnoho naratyvnoho kontseptu COVID-19) [Types of ontologies for narrative concepts (exemplified by the media narrative concept COVID-19)]. *Vyklyky ta paradoksy sotsialnoi vzaïemodii v postmodernomu sviti: linhvistychni ta psykhologichni aspekty*. Materialy II Mizhnar. naukovoprakt. konf., 15–16 kvitnia 2021 r. Luts'k : Volynskyi nats. un-t imeni Lesi Ukrainky. S. 17–21 [in Ukrainian].
4. Zhukovska V. V. (2014) Hramatyka konstrukttsii: istorychni vytoky ta teoretychne pidgruntia [Construction grammar: historical sources and theoretical paradigms]. *Materialy mizhvuzivskoho naukovooho seminaru “Linhvistyka sohodennia: synkhronni ta diakhronni studii”*. Zhytomyr : Zhytomyrskyi derzh. un-t imeni Ivana Franka. S. 10–17 [in Ukrainian].
5. Ariel M. (2015) ‘Or constructions: Monosemy vs. polysemy’, in B. MacWhinney, A. Malchukov, and E. Moravcsik (eds). *Competing motivations in grammar and usage*. Oxford : Oxford Academic, online [in English]. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198709848.003.0020>
6. Cruse D.A. (1992) Monosemy vs. polysemy. *Linguistics*. № 30. P. 577–599 [in English].

7. Falkum I. L. and Vicente A. (2015). Polysemy: Current perspectives and approaches. *Lingua*. № 157. P. 1–16 [in English].
8. Fillmore Ch. (1968) The case for case. In Bach, E. and R.T. Harms (eds.). *Universals in linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart & Wilson. P. 1–88 [in English].
9. Fillmore Ch. (1977) Case for case reopened. In Cole, P. (ed.). *Syntax and semantics 8: Grammatical relations*. New York: Academic Press. P. 76–138 [in English].
10. Hilpert M. (2014) Construction grammar and its application to English. Edinburgh : Edinburg University Press. 220 p. [in English].
11. Janssen T. (2003) Monosemy versus polysemy. In Cuyckens, H., R. Dirven, and J. R. Taylor (eds). *Cognitive approaches to lexical semantics*. Berlin, New York : Mouton de Gruyter. P. 93–122 [in English].
12. Goldberg A.E. (1995) Constructions. A construction grammar approach to argument structure. Chicago and London: The University of Chicago Press. 265 p. [in English].
13. Goldberg A.E. (2006) Constructions at work: The Nature of generalization in language. Oxford: Oxford University Press. 280 p. [in English].
14. Langacker R. (2000) Cognitive grammar: A basic introduction. Oxford : Oxford University Press. 562 s. [in English].
15. Nikiforidou K. (2022) Polysemy in the era of constructions. *Selected Papers of IStAL*. 2024. № 24. P. 4–6. DOI : <https://doi.org/10.26262/istal.v24i0.9081> [in English].
16. Ostman J.-O. and M. Fried, eds (2004) Construction grammars. Cognitive grounding and theoretical extensions. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins. 324 p. [in English].
17. Perek F. (2014) Rethinking constructional polysemy: The case of the English conative construction. In D. Glynn and J. Robinson (eds). *Polysemy and synonymy: Corpus methods and applications in cognitive linguistics*. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins. P. 61–85 [in English].
18. Stefanowitsch A. and Gries S. Th. (2005) Covarying collexemes. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. № 1(1). P. 1–43. DOI:10.1515/cllt.2005.1.1.1 [in English].
19. Torre E. (2017) Concerning the notion of constructional polysemy. *23rd AMLaP Conference, Architectures and Mechanisms of Language Processing*. Lancaster, UK. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22567.44961> [in English].
20. Zhabotynska S. and Plakhotniuk Ye. (2020) The active learner's construction-combinatory thesaurus: User-driven principles of compiling (a cognitive linguistic approach). *Cognition, Communication, Discourse*. № 21. P. 93–107. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2020-21-07> [in English].

POLYSEMY OF THE SYNTACTIC STRUCTURE: COGNITIVE LINGUISTIC FOUNDATIONS (ANALYSIS OF THE ENGLISH PHRASE N_2N_1)

Abstract. This study, done from the standpoint of cognitive linguistics, discusses the problem of polysemy exhibited by formal syntactic structures of phrases. The nature of such polysemy is accounted for within the framework of Semantics of Lingual Networks, in particular – its provisions as to basic propositional schemas (BPS) that belong to ‘being’, ‘action’, ‘possession’, ‘identification’, and ‘comparison’ types. It is argued that BPS shape the content of constructions – generalized linguistic forms which have their own generalized meaning, independent of the items that instantiate such forms. In the generalized meaning of a syntactic construction, the elements of a BPS become the naming, or nominative, focus (the main categorial concept), and the nominative property (the subordinate concept that characterizes the basis). The interchange of the basis and property within one and the same BPS gives rise to several nominative meanings created on its grounds. These meanings, exteriorized with canonical linguistic forms, provide categorization of linguistically delivered information. The emergence of other generalized meanings attributed to the linguistic form, is explained by its capacities to “borrow” the meanings created on the grounds of other basic propositional schemas. The above theoretical considerations are illustrated with the study of the phrasal syntactic form N_2N_1 , where N_1 is the head noun, and N_2 is another noun employed as an attribute to the first one. It is argued that the diverse range of generalized meanings of this syntactic form represents polysemy of the monosemic type, in which more specific meanings are subsumed by one general meaning. The latter is thing’s “quality” signified by the adjectival syntactic position of N_2 . Specification of this meaning results from the metaphorical association of a BPS’s constituent (belonging to possession, action, being, identification, and comparison schemas) with the “quality” of another constituent. The multiple generalized meanings of the syntactic structure N_2N_1 form its naming potential, or its nominative field, which in this study is considered as a prototypical category. Its members – the structure’s meanings – are arranged according to the frequency of their occurrence in speech, and are identified as prototypical or peripheral, located closer to or further from the prototype.

Keywords: construction grammar, semantics of lingual networks, phrasal syntactic form, polysemy, categorization, recategorization, polysemy, monosemy.

© Жаботинська С., 2025 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.11.2025
Дата публікації: 30.12.2025

Світлана Жаботинська – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології і методики навчання англійської мови Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна; saz9@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9841-6335>

Svitlana Zhabotynska – Doctor of Philology (Linguistics), Professor at the Department of English Philology and Methods of Teaching English, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine; saz9@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-9841-6335>

PHRASEOLOGICAL COMPOUNDS IN THE UKRAINIAN ETHNOCULTURE: FRAME MODEL

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (54)

УДК 811.161.2'

DOI: [https://doi.org/10.24.144/2663-6840/2025.2\(54\).53-57](https://doi.org/10.24.144/2663-6840/2025.2(54).53-57)

Кочерга Г. Phraseological Compounds in the Ukrainian Ethnoculture: Frame Model; кількість бібліографічних джерел – 11; мова англійська.

Abstract. The article characterizes the motivational processes of phraseological units of the Ukrainian language, which are based on the stereotyping of the Ukrainian ethnic group's ideas about the world and their determination by cultural and psychomental factors. The patterns of symbolic reinterpretation of phraseological units of the Ukrainian language in the network of cultural meanings of ethnic consciousness are revealed, which reflect the peculiarities of the national conceptual system, ethnic interiorization of reality in connection with the culture, traditions, customs, and myths of the people. The purpose of the study is to clarify the motivational mechanism of phraseological units that form a nomination model based on the conceptual relations of the speaker's synergistic system of ethnic consciousness. The purpose of the study is implemented in the task - to describe the nominative mechanisms of phraseological compounds with the structure of ethnoconsciousness, meaning-generating processes in the projection onto the cultural grounds of the ethnic community, its internal reflexive experience, denoted by a phraseological segment. It is determined that the meaning of the motivator of such nominatives is already metaphorically motivated, but in the minds of speakers these words are fixed in the composition of phraseological turns, which makes possible the compression, univerbation of the latter, that is, their contraction, which explicitly and implicitly carry the corresponding interpretation of the world, intentionally directing its very thought and cognitive orientation. The motivational connection of universal words and stable expressions is explained by imagery, as the collapse of a descriptive syntagma preceding the creation of a word, by reducing the plan of expression of the original value and involving the semantics of the reduced members in the derived word. It is the process of compression in the Ukrainian language that provides the phraseological variety of associative-terminal motivation.

The generation of a model of nominative phraseological units, which have a deep explanatory capacity, is characterized, since on its basis motivation processes are investigated, the structure of knowledge about the signified is reconstructed, the logical-informative content of phraseological units, embodied in denotative-significative components of semantics, is in close connection with emotional-evaluative, figurative-expressive stylistic and cultural-national factors, the interaction of various cognitive mechanisms of ethnoconsciousness and collective unconscious is made evident. It has been established that nominative units are metaphorical by mechanism, since experiential knowledge is used to denote processes, verbalized in stable phraseological combinations that have the ability to express something more than the simple sum of the meanings of their components. For the most part, the motivator of the phraseological segment is a grammatically dependent component of the phraseological structure - verbosity, which transfers the semantics of the phrase as a whole to the motivated one in view of the phraseological valence, which determines greater recognition properties. We see the prospect of further research in the description of the paremiological component of Ukrainian culture in the projection onto certain cognitive-semiotic models.

Keywords: a phraseological compound, a conceptualization, a cultural code, an associative-terminal motivation, a mental-psychonetic complex.

Problem formulation. We consider the phraseological array of language primarily as a culturally conditioned symbolic representation of the world internalized by ethnoconsciousness with its inherent categorization, subcategorization, differentiation, and integration, because the world in consciousness passes through a network of conceptual models and is accordingly transformed, categorized, and interpreted by the mental lexicon. The study of phraseological units through the prism of the mental-psychological complex is due to the need to explain and test the multidimensional concept of conceptual analysis of the phraseological fund of the Ukrainian language within the framework of traditional semantic and etymological research, which served the relevance of our investigation.

Analysis of recent research and publications. Phraseologisms as nominative units of language are a product of the cultural-epistemological ability of an ethnic group to record as a stereotypical its own anthropometric attitude to the objective world, which over time turns into a prototypical one in ethnic consciousness. Phraseologisms are a kind of ethnocultural reflection of the speaker in a communicative situation, because he

consciously or subconsciously correlates his own emotional-evaluative attitude and value orientation with the content of the sign. Phraseological signs bring to the communicative process a whole world of meanings, special imagery, expressiveness, expressiveness, axiologicality, which is based on a complex of sensations, feelings, ideas of the people, intersemiotic scenarios of the culture of a certain ethnic group. The theoretical basis of our research was the scientific work of N. Venzhynovich, Zh. Krasnobaeva-Chorna, L. Skrypyuk, L. Kolomiets, N. Babych, V. Uzhchenko, D. Uzhchenko, I. Vykhovants, O. Taranenko, O. Potebnia, D. Ovsyaniko-Kulikovskiy, W. von Humboldt, Sh. Balli, and others. **The purpose** of the study is to clarify the motivational mechanism of phraseological units that form a nomination model based on the conceptual relations of the speaker's synergistic system of ethnic consciousness. The purpose of the study is implemented in the task of characterizing the nominative mechanisms of phraseological compounds with the structure of ethnic consciousness, meaning-generating processes in the projection onto the cultural spheres of the ethnic community, its internal reflexive experience, denoted by a phraseological segment.

Presentation of the main research material. The model of the generation of nominative units is based on the concept of the connection of thought and word by O. Potebnia, as well as on the postulates of modern cognitive semantics regarding meaning as a conventional result of categorization and conceptualization of the world by representatives of a certain ethnic group and culture, which reflects the experience, knowledge, and feelings of a person, which may not correspond to the actual state of affairs. The model of the mental-psychonetic complex, which we use in our study of the phraseological segment, takes into account the position on the integration of conscious and unconscious archetypes in cognitive activity. Unlike the propositional-dictum, the associative-terminal motivation is aimed at using in the process of naming a fragment of untrue (non-objective, non-trivial) knowledge about the signified, which correlates accordingly with certain dictum positions, which in this case are signically zero. This false knowledge in the structure of the concept (mental-psychonetic complex) is represented in the associative-terminal part, which is also associated with certain mental functions, in particular sensations, mainly visual, and images (gestalts) that arise in the consciousness of the nominators and contribute to synesthesia or simulation (analogization) with other images and mental structures. Scientists characterize the associative-terminal type of motivation as the selection of the motivator of the derived name on the basis of association with the dictum part of the cognitive model of other concepts, which forms the terminal components in such a model [Кочепра 2003].

Terminals in modern cognitive linguistics are components of frames, the core of which is a sentence, and reproduce the lower levels of the frame, which can be filled by deepening information about the situation. Terminals are the result of association with other concepts or conceptual spheres by similarity, similarity, analogy. The cognitive basis of such an association is the cognitive ability of a person to perceive and understand one conceptual sphere in terms of another [Lakoff et al 1980, p. 5], which is the basis of any metaphor. It is believed that any metaphor in language has a cognitive basis and uses this specific cognitive ability of speakers. Metaphorical analogization is considered as an anthropometric activity mechanism in modern semantic and cognitive research. Metaphor, immersed in discourse, which is a certain filter of metaphorical meanings, implements various cultural codes, creating a new "gestalt" from reduced prototypes, forming on its basis a new epistemological image and synthesizing in it the features of heterogeneous entities - this is an explanation of the metaphorical mechanism.

The activity of a metaphorical operation based on the cognitive-epistemological connection of concepts and conceptual spheres is the main principle of the widely known concept of metaphor by J. Lakoff and M. Johnson. Metaphor, according to these researchers, is an everyday operation of human thinking and is used to structure the surrounding world, governs human intellectual activity and behavior [Lakoff et al 1980, pp. 5–14].

Cognitively, metaphorization is the operation of acquiring a new terminal in a non-propositional domain by a frame through the creation of an interframe con-

nection (attraction) of slots or concepts themselves, depending on which contextual space the original concept receives, thanks to a set of ontological correspondences [Кочепра 2003]. Metaphor is a connection of two conceptual domains: donor and recipient, source and target domains [Lipka 1990]. Only some metaphors, which are called structural, form certain related concepts based on the connection of the donor and recipient spheres. The presence of such related concepts was noted in the three-term mechanistic theory of metaphor. In cognitive linguistics, the related concept has acquired the status of a certain zone of combination of the target and source spheres, which is terminologically designated as a conceptual correlate, or the basis of the metaphor (cross-mapping) [Lipka 1990, p. 96]. Such a zone can contain only one concept, which is characteristic of structural metaphors, a certain complex of associations or a scenario according to which the combination of concepts occurs, which characterizes ontological metaphors [Lakoff et al, p. 13]. At the semantic level itself, the mechanism of metaphor is based on some dynamics: the elimination of the integral seme (archiseme) and the actualization in the derivative of the peripheral (potential) seme, its transition to the nuclear one.

Unlike existing classifications of transferable motivation, cognitive-onomasiological is aimed at the main criterion – the place of the motivator in the structure of the concept of the denoted phenomenon. The choice of a fragment of the associative-terminal component, its relations with other components of the mental-psychonetic complex as a whole determines the associative-terminal type of motivation, which in turn can have a different nature of the analogization of the donor and recipient zones.

Нести свій хрест – нести (носити) / донести [свій (важкий, тяжкий)]хрест. – 'to patiently overcome difficulties, disagreements, all that has become inevitable in one's life'. *Йому навіть приємно було уявляти себе убогим, забутим, стертим великим процесом. Він мученик і добровільно несе свій хрест* (М. Коцюбинський) [PhDUL, B.2, p. 548]. «...і не питаю, чи тяжкий мій хрест» (V. Stus). The poet directly speaks of the «cross» as a symbol of personal suffering, the burden of fate, but at the same time he does not ask whether this cross is heavy - that is, he accepts it. This is a classic artistic use of phraseology «нести свій хрест». «– Я гаряче вірю й хрест терпляче Вік нести аж до гробу свій буду.» (I. Manzhura). «– Я відчуваю: вповні твої муки, але знай, не лише ти одна носиш хрест, його носить кожний у житті.» (O. Kobylanska). Phraseologisms are used in an artistic context with a very strong emotional and symbolic load. Phraseologism «Нести свій хрест» ... means submission to fate; the torment that a person endures in the name of an idea. This is not just a physical burden, but fate, suffering, self-sacrifice, responsibility. *Нести свій хрест* – this phraseologism originates from the Holy Scriptures, it is said that the cross on which Christ was to be crucified was prepared in advance, and to the place of crucifixion – Mount Golgotha – it was first carried by a peasant, and then by Jesus Christ, because the Jews decided that everyone should carry their own cross. For Jesus, this was truly a redemptive feat for the salvation of all man-

kind. His cross of suffering became the cross of victory over sin and death. With his cross, Christ taught us: everyone, without anger and complaints, must carry his cross to the place where it should be installed: to his own Golgotha [Венжинович 2017, p. 356].

Все на світі, intensifier – ‘absolutely everything’. *Про все на світі забув Федір* (Panas Myrnyi). – *Тепер, хто жонатий, забудь про жінку і дітей, хто не жонатий, залиш бать і матір, забудь все на світі... Треба Перемогти, товариші, треба перемогти!* (Dovzhenko). *О, якби вона [Земля] відповіла! Якби ожив його пошматований кабель, його рідний, живий нерв! Все на світі повернулося до Маковей...* (Oles Honchar) [PhDUL, B.1., p. 152]. *«І все на світі треба пережити, бо кожен фініш – це, по суті, старт»* (L. Kostenko). Phraseologism *«все на світі треба пережити»* – used in the sense of ‘to withstand all the trials of life.’

«Вона горіла, як свіча, віддаючи все тепло своїм дітям» (D. Bezverkhny). *«Дідусь догорів, як свіча, – тихо, спокійно, без нарікань»* (M. Kotsiubynskyi). *«Він горів двома свічками – і як поет, і як борець»* (D. Pavlychko). *«Та справа не варта свічок – ‘марна трата сил»* Comes from the phrase *гра не варта свічок* (from a French proverb about playing by candlelight). *«Леся Українка світила, як свічка в темряві, своєю мужністю й словом»* (From newspaper)

«І свічки мирної не варта та країна, що в боротьбі її не засвітила!» (I. Kocherha), the candle is used metaphorically – as a symbol of peace and spiritual light. *«Палахкотить ясніше... / ...До свічки наше серце є подібне»* (I. Kocherha). *«Свічка пам'яті темряву крає... / ...Лише в полум'ї свічка жевріє Час який у минуле пішов»* (I. Kocherha). *«...Самітня свічка блимає зо скуки... / І тухне, й знов палахкотить ясніше... / До свічки наше серце є подібне»* (Bogdan-Ihor Antonych). *«Запали, мамо, свічку, постав на столі, Нехай я подивлюся, чи пара мені. Запалали мати свічку, неясно горить, Не з тим сіла, що хотіла, серденько болить».*

«стояти, як свіча» – ‘means quiet, dignified stability’. *«І стоїть Україна, як свіча у руці Бога...»* – symbol of the invincibility of the nation. Image *«свічечка букви ‘ї’»* (I. Malkovych) as a symbol of language, nation, educational mission. “A phrase, in essence, is a means of transmitting information, as well as an instrument of thought and an accumulator of culture. From this point of view, a phraseological combination turns into a reliable repository of the history, thought and culture of the people. And although the idea of the accumulative property of a phrase has arisen a long time ago, the question of what is included in the concept of “cultural memory” of a word, which is the mechanism of ethnocultural accumulation, has not yet been resolved. The very existence of phraseology is informative, since they are the result of the comprehension of the world by the mind through the naming of phenomena of material, spiritual and artistic culture” [Венжинович 2018, p. 302–303].

The phraseological variety uses a symbolic representation of the associative-terminal part, since by their cognitive nature, phraseological units, which are the forming bases of derivatives or composites, represent

false non-objective knowledge with one or two components. For the first time, I.I. Sreznevsky expressed his own observations about the regularities of word formation from stable expressions in an article in 1873. Traditionally, it is believed that the semantics of phraseological derivatives is a consequence of the interaction of the meanings of the forming base and the corresponding derivational affix. But the forming basis of phraseological units usually does not lie in the content of one component, but in the semantics and meaning of the entire phrase and the associations associated with it. «Stable expressions, due to their meaning and expressive and emotional properties, provide not only an aesthetic assessment of reality, but also perform the function of creating humor and satire, conveying the internal qualities of a person, portrait characteristics, and depicting appearance. Their multifunctionality, originality, and expressiveness cause increased interest in the study of these unique linguistic pearls in language» [Венжинович 2016, p. 61].

For a small number of noun derivatives in the Ukrainian language, motivators are components of phraseological turns that create a certain phraseological semantics of derived words. Phraseological semantics of words is considered as the ability of a word to express something more than what is contained in the set of meanings of its components. Such phraseologicality follows from the distributional features of the word that is a motivator in phraseology. For the most part, a motivator is a grammatically dependent component of the verb of the phrase structure, which transfers the semantics of the turn as a whole to the motivated one, since it has greater recognition capabilities [Кочепра 2003]: *байдикувати* – “to do nothing” [DUL, 1, 89] from *бити байдики* – “1) to be idle, to have fun; 2) to do nothing, to waste time; to be lazy” [PhDUL, 1, 24]: “...Анатолій наскільки був заклопотаний допомогою матері в наведенні порядку в хаті і на подвір'ї, що йому просто ніколи було байдикувати на вулиці” (B. Pedchenko, Zagrava, 21);

тавити – “to miss an opportunity, to overlook” [DUL, 1, 691] від *ловити тави, тав* – “1) to waste time, to do nothing; to idle away; 2) to look around with excessive curiosity; 3) to be inattentive; 4) not to use an opportunity, to miss a good opportunity” [PhDUL, 1, 444–445];

зляциту – “to slap someone in the face” [DPD, 39] from *дати/давати ляца* – “1) to slap someone in the face” [PhDUL, 1, 221] (It is interesting that in the “Dictionary of Poltava Dialects” *зляциту* has another meaning – “2) to knock out a pillow”, which is metaphorically motivated by the first). Such phraseologically motivated verbs mostly choose one of the meanings of creative phraseologisms. Nominative phraseologically motivated can also be considered nominatives, the motivators of which are substantive components of phrases that are not used separately and do not have free distribution: *спантеличити* from *збити з пантелику* – “1) To get confused, to make a mistake; 2) To lose one's mind, to behave foolishly, recklessly” [PhDUL, 1, 324]; *теревенити* from *городити (правити) теревені* – “1) To talk stupid things, nonsense; 2) To talk about something secondary, insignificant, trivial, wasting time” [PhDUL, 2, 687]; *баяндрасити* from

правити баяндряси – “To talk stupid things, nonsense” [PhDUL, 2, 687].

Sometimes the semantics of the nominative is adjusted by the phraseological polyvalence of the motivator. Thus, the verb *костити* – “to scold a lot” [DUL, 4, 307], in our opinion, formed by a certain contamination of the valences of the motivator in phraseological units: *перемивати кістки* – “to gossip, to slander someone” [PhDUL, 2, 619] and *поламати кістки* – “to beat someone badly” [PhDUL, 2, 668], which generates intensity, negative connotation of the meaning of the verbal derivative and the general semantics of speech activity. In addition, the phrase *перемивати кістки* comes from the Slavic rite of the second burial, which was performed several years later, after the first burial, to cleanse the body of sins and remove the curse from the deceased.

A small number of phraseologically motivated noun verbs are grammatically motivated by the stem component of the entire phrase: *замилювати* – “to deliberately hide shortcomings, to create the impression that the situation is much better than it actually is; to fool, to deceive, to deceive, to deceive, to deceive, to obscure” [DUL, 2, 78] from *замилювати очі* – “to deceive someone, to trick; to hide faults, shortcomings” [PhDUL, 1, 312]; similar – *заморочити (голову)*; *затуманити*, *замакітрити (голову)* etc. The meaning of the motivator of such nominal terms is already metaphorically motivated, but in the minds of speakers these words are fixed in the composition of phraseological turns, which makes possible the compression, univerbation of the latter, that is, their reduction to one word. “Linguocultural nominal terms, which explicitly and implicitly carry the corresponding interpretation of the world, give the ethnophore, even at the early stage of enculturation, an orientation in the meaningful

world, intentionally directing his very thought and cognitive orientation” [Kis 2002]. O. Potebnya explained the motivational connection of univert words and stable expressions by imagery, as the folding of the descriptive syntagma that precedes the creation of a word, by reducing the plan of expression of the original value and involving the semantics of the reduced members in the derived word. It is the process of compression in the Ukrainian language that provides the phraseological variety of associative-terminal motivation.

Conclusions. Thus, the generation of the model of nominative phraseological units has a deep explanatory capacity, since on its basis the processes of motivation are investigated, the structure of knowledge about the signified is reconstructed, «the logical-informative content of phraseological units, embodied in the denotative-significative components of semantics, is in close connection with emotional-evaluative, figurative-expressive stylistic and cultural-national factors» [Венжинович 2018], the interaction of various cognitive mechanisms of ethnic consciousness and the collective unconscious becomes evident. Nominative units are metaphorical by mechanism, since experiential knowledge, verbalized in stable phraseological combinations, which have the ability to express something more than a simple sum of the meanings of their components, is used to denote processes. For the most part, the motivator of the phraseological segment is a grammatically dependent component of the phraseological structure - verbosity, which transfers the semantics of the phrase as a whole to the motivated one, taking into account the phraseological valence, which determines greater recognition properties. We see the prospect of further research in the description of the paremiological component of Ukrainian culture in the projection onto syncretic cognitive-semiotic models.

Література

1. Білоноженко В.М., Винник В.О., Гнатюк І.С. Фразеологічний словник української мови. Київ: Наукова думка, 1999.
2. Ващенко В. Словник полтавських говірок. Харків: Держуніверситет. Вип. І., 1960. 107 с.
3. Венжинович Н.Ф. Фразеологія української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Інститут української мови НАН України, Київ, 2018. 503 с.
4. Венжинович Н.Ф. Фразеологізми у Святому Письмі: етнолінгвістичний аспект. Українська мова на осі часу. В.В. Німчукові. Ін-т укр. мови НАН України; упоряд.: Г.В. Воронич, Н.В. Пуряєва. Київ: КММ, 2017. 520 с.
5. Венжинович Н.Ф. Фраземіка у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» як джерело відтворення ментальних рис українців / О. І. Нечуй-Левицький у повісті «Кайдашева сім'я». Мовознавчий вісник: зб. наук. праць. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2016. С. 61–66.
6. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від О. Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
7. Кочерга Г.В. Мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові (конітивно-ономасіологічний аспект): дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01, Одеса, 2003.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: CUP, 1980. 242p.
9. Lipka L. An Outline of English Lexicology. Tübingen: Univ. Press., 1990. 122 p.
10. Словник української мови (1970–1980) : В 11 т. Київ: Наукова думка, Т. 1–11.
11. Яременко В., Сліпущко О. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. Київ: Вид-во “Аконіт”, Т. 1–4, 1999.

References

1. Bilonozhenko V.M., Vynnyk V.O., Hnatiuk I.S. (1999) Frazelohichnyi slovnyk ukrainskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Vashchenko V. (1960) Slovnyk poltavskykh hovirok [Dictionary of Poltava dialects] Kharkiv: Derzhuniversitytet, Vyp. I. 107 c. [in Ukrainian].

3. Venzhynovych N.F. (2018) Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty [Phraseology of the Ukrainian literary language: cognitive and linguocultural aspects]: dys. ... dokt. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova. Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, Kyiv, 503 s. [in Ukrainian].
4. Venzhynovych N.F. (2017) Frazеологізми у Св'ятому Писмі: етнолінгвістичний аспект [Phraseologisms in the Holy Scriptures: an ethnolinguistic aspect]. Ukrainska mova na osi chasu. V.V. Nimchukovi / In-t ukr. movy NAN Ukrainy: uporiad.: H.V. Voronich, N.V. Puriaieva. Kyiv: KMM, 520 s. [in Ukrainian].
5. Venzhynovych N.F. (2016) Frazemika u povisti I. Nechuia-Levytskoho «Kaidasheva simya» yak dzhere-lo vidtvorennia mentalnykh rys ukrainsiv [Phraseology in I. Nechuy-Levytsky's story «Kaydash's Family» as a source of reproducing the mental traits of Ukrainians]. Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. prats. Cherkasy: Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho. C. 61–66 [in Ukrainian].
6. Kis R. (2002) Mova, dumka i kulturna realnist (vid O. Potebni do hipotezy movnoho relatyvizmu) [Language, thought and cultural reality (from O. Potebnia to the hypothesis of linguistic relativism)]. Lviv: Litopys/ 304 s. [in Ukrainian].
7. Kocherha H.V. (2003) Motyvatsiia vidimennykovykh diiesliv u suchasni ukrainskii movi (kohnityvno-onomasiolohichnyi aspekt). [Motivation of the denominative verbs in the modern Ukrainian language (cognitive-onomasiological aspect).]. Dys. na zdob. nauk. stup. kand-ta filol. nauk. 10.02.01, Odesa [in Ukrainian].
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: CUP, 1980. 242p. [in English].
9. Lipka L. An Outline of English Lexicology. Tübingen: Univ. Press., 1990. 122 p. [in English].
10. Slovyk ukrainskoi movy (1970–1980) [Ukrainian language dictionary]: V 11 t. Kyiv: Naukova dumka. T. 1–11 [in Ukrainian].
11. Yaremenko V., Slipushko O. (1999) Novyi tlumachnyi slovyk ukrainskoi movy [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]: V 4-kh t. Kyiv.: Vyd-vo "Akonit", T. 1–4 [in Ukrainian].

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОКУЛЬТУРІ: ФРЕЙМОВА МОДЕЛЬ

Анотація. У статті схарактеризовано мотиваційні процеси фразеологічних одиниць української мови, в основі яких закладена стереотипізація уявлень українського етносу про світ і їхня детермінація культурними та психоментальними чинниками. Оприявлено закономірності знакової переінтерпретації фразеологічних сполук української мови у мережі культурних смислів етносвідомості, що відображають особливості національної концептуальної системи, етнічної інтеріоризації дійсності у зв'язку з культурою, традиціями, звичаями, міфами народу. Мета дослідження – з'ясувати мотиваційний механізм фразеологічних одиниць, що формує модель номінації, оперту на концептуальні релативні синергетичної системи етносвідомості мовця. Мета дослідження імплементується у завдання – описати номінаційні механізми фразеологічних сполук із структурою етносвідомості, смислопороджувальними процесами в проєкції на культурні куди етнічної спільноти, її внутрішній рефлексивний досвід, позначений фразеологічним сегментом. Визначено, що значення мотиватора таких номінацій уже є метафорично мотивованим, але в свідомості мовців ці слова зафіксовані в складі фразеологічних зворотів, що уможливило компресію, універбацію останніх, тобто їхнє стягнення, які експліцитно й імпліцитно несуть у собі відповідну інтерпретацію світу, інтенціонально спрямовуючи саму його думку та пізнавальну спрямованість. Мотиваційний зв'язок слів-універбів та стійких висловлювань пояснюється образністю, як згортання описової синтагми, що передуює створенню слова, шляхом редукції плану вираження вихідної величини та залучення до похідного слова семантики редуктованих членів. Саме процес компресії в українській мові забезпечує фразеологічний різновид асоціативно-термінальної мотивації.

Схарактеризовано породження моделі номінативних фразеологічних одиниць, що мають глибоку пояснювальну спроможність, оскільки на її підставі досліджуються процеси мотивації, здійснюється реконструкція структури знань про позначуване, логіко-інформативний зміст фразеологічних одиниць, утілений у денотативно-сигніфікативних компонентах семантики, знаходиться в тісному зв'язку з емотивно-оцінними, образно-експресивними стилістичними й культурно-національними чинниками, вочевидно взаємодію різних пізнавальних механізмів етносвідомості та колективного позасвідомого. Установлено, що номінативні одиниці за механізмом є метафоричними, оскільки на позначення процесів використовуються досвідні знання, вербалізовані у стійких фразеологічних сполученнях, що мають здатність виражати дещо більше, ніж проста сума значень їхніх складників. Здебільшого мотиватором фразеологічного сегменту є граматично залежний компонент фразеологічної структури – дієслівність, що переносить на мотивоване семантику звороту в цілому з огляду на фразеологічну валентність, яка зумовлює більш розпізнавальні властивості. Перспективу подальших досліджень убачаємо в описі пареміологічної складової української культури у проєкції на певні когнітивно-семіотичні моделі.

Ключові слова: фразеологічна сполука, концептуалізація, культурний код, асоціативно-термінальна мотивація, ментально-психонетичний комплекс.

© Кочерга Г., 2025 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025
Дата публікації: 30.12.2025

Галина Кочерга – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна); e-mail: kocherha_galina@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-1000-3427>

Halyna Kocherha – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics, Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University (Cherkasy, Ukraine); e-mail: kocherha_galina@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-1000-3427>